

model de llengua literària i en les aspiracions que ha d'encalçar el valencianisme, sinó en la valoració del folklore, en l'anàlisi de la situació cultural (Fuster pels volts de 1958 la jutja «en “pessimista”», Sanchis tot el contrari), en la irreverència de certes formulacions, en el problema de les relacions amb Catalunya, etc., però intel·ligents i civilitzats com eren tals dissidències mai no propiciaren cap distanciament irreparable.

En conclusió, hem de felicitar-nos per l'aparició d'aquest recull perquè: 1) forneix informacions i testimonis de gran relleu sobre les dificultats i l'esforç invertit en el procés de reconstrucció de la cultura nacional; 2) fa veure encarats els estils i les visions de dos dels intel·lectuals valencians més remarcables de la segona meitat del segle xx. Ací trobem l'esperit conciliador de Sanchis i l'irònic i contundent de l'assagista; 3) permet conèixer aspectes concrets de la personalitat dels interlocutors. Fuster de vegades s'autodescriu amb etopeies com ara: «jo sóc, per naturalesa, bastant pacífic», «no tinc vocació de patriarca», «procure obrar sempre amb la màxima honestat que m'és possible», etc. Doncs bé, si afegim al valor immens de les cartes, la solvència de l'estudi preliminar, l'excel·lència de les anotacions i l'interès de les aportacions existents als reculls amb Josep Giner i Germà Colón, obtenim un llibre digne de la més estricta i escrupolosa atenció. □

Misericordiosíssima memòria històrica

Biel Mesquida

Correspondència, 5. Francesc de Borja i Aina Moll, Joan Coromines, Josep Maria Llompart

Joan Fuster

466 pp., 2002, Editorial 3i4, València

Quan vaig acabar de llegir les 453 planes de *Correspondència* de Joan Fuster («Càtedra Joan Fuster», Universitat de València i 3i4), amb Francesc de Borja Moll i Aina Moll, Joan Coromines, Josep Maria Llompart, va ser com si hagués assistit com un amic íntim i invisible i, alhora, com l'ull d'una càmera documental a les converses privades, personals i intransferibles que es creuaren, a mà i a consciència, aquests cinc caps clars de la cultura catalana en un temps incompromissable que va des de 1952 fins a 1991. Ara, quan intent filar aquestes línies de comentari de lector, he de fer un parell de prèvies. Primer de tot he de dir que atesa la meua relació personal amb l'amic Joan Fuster i amb els seus corresponents mallorquins, que constituïren per a mi una essencial part amistosa i combativa per a la supervivència de la llengua i cultura catalanes en temps del franquisme, la lectura de les dues primeres parts –120+1 cartes de Fuster a l'Editorial Moll representada pel «pare Moll», n'Aina i en Llompart, per

dir-ho amb mots quotidians i 24 cartes de Fuster a en Llompart–, m'ha resultat molt informativa per un cantó i molt impressionant per l'altre. He pogut veure amb una perspectiva molt distanciada, i per això amb molt de focus, detalls claríssims d'un temps que forma una part significativa del fris històric i social de la meua adolescència. Perquè com molts de joves dels seixanta vaig començar aprendre a llegir assaig català en planes com les de *El descrèdit de la realitat*, el primer llibre de Fuster que es va publicar dins la «Biblioteca Raixa» de l'Editorial Moll el 1955. I dins la dictadura franquista que com a bon règim feixista ens obligava a combregar amb tantes de mentides i misèries i ens prohibia totes les llibertats, vaig conèixer la castració de la censura. I la dels llibres escrits en català sabia que, a més a més, era triple. L'autocensura que s'imposava cada autor, la censura del règim i, per afegitó, la censura dels pocs editors catalans. Aquesta darrera, la menys estudiada, es produïa en la prohibida, amenaçada i aporuguida cultura catalana per una trama complexa de raons entre les quals destacaria la forta influència religiosa per un cantó i la dominança d'un pensament conservador i «benpensant» en editors i nombrosos de lectors. Des de la segona carta de Francesc de B. Moll a Fuster la censura apareix. I també una de les essencials característiques de l'ideari editorial mollià, publicar «obres d'escriptors de tot el domini de la llengua catalana i de diversa tendència, sense cap limitació geogràfica ni tampoc estètica». El pare Moll i el seu «clan» tenien molt clares idees tan «perilloses» com la unitat de la llengua catalana i la cultura dels Països Catalans d'on era la llengua pròpia. Els llibres de *Cap d'any*, que sor-

tiren de 1956 a 1964, en els quals Fuster va col·laborar, i va ajudar a trobar col·laboradors, fent la crònica anual del País Valencià, és un altre exemple ben clar d'aquesta visió unitària dels Països Catalans, que no feia altra cosa que reproduir aquells secretariats a cadascuna de les regions catalanes que s'havien creat per als treballs del *Diccionari Alcover-Moll*. Fuster desconfia també delsensors que amb el seu llapis vermell tatxaven tot allò que tingués aspecte crític i tot allò que no entenien, i comenta: «Espere que els senyors de la censura no trobaran en el meu escrit massa coses contràries a la moral, al dogma o als “principios fundamentales del Estado”». El segon llibre de Fuster per a «Raixa» és *La poesia catalana*, que per una sort especial no té directes retocs censurals, encara que unes correccions que havia fet l'autor no pogueren ser col·locades perquè s'havia de treure el text «exacte» enviat a censura. El gust per tots els aspectes de l'edició, des de la tipografia a les imatges i, sobretot, la correcció lingüística, són temes constants en les cartes amb els seus editors, com per exemple aquest fragment que li diu a Aina Moll: «No cal dir, encara, que sotmeto la meua pobre gramàtica a la teva superior revisió: adverteix dels solecismes i dels barbarismes més repugnants que hi trobis, i t'ho agrairé». El tercer llibre *Indagacions possibles*, tindrà més desventures. En una carta d'Aina Moll del 27 d'abril de 1958, quan el llibre ha tornat de la censura franquista, es veu a les clares l'existència d'un públic de «Raixa» que fa feredat, gent pobre d'esperit que té la pell molt fina i per un no res se sent ofesa. «Hi ha un capítol, però, que, de cara sobretot al públic de Raixa (que és molt ampli i no sempre ben preparat) crec

que caldria suprimir. Em refereixo al titulat “Etiologia del desprestigi”, que aixecaria –n’estic ben segura– protestes sorolloses i em costaria més d’un disgust». La censura franquista només es carrega part d’aquest capítol i tot el dedicat a Erasme i una part de “Literatura i societat”. A Aina Moll li sap greu i diu: «Esper que em perdonareu l’exigència de suprimir la part del capítol que us impòs jo. He dubtat molt abans de fer-ho, i he consultat el meu pare i en Sanchis, i tots dos creuen com jo que és necessari». La resposta de Fuster està amarada d’una resignació rebel a la qual s’hi afegirà la tristesa quan surti el llibre: «Certament, no tinc més remei que resignar-me a les supressions que vós i la censura m’imposeu». «I el contingut, amb unes absències tan escandaloses que realment em posa trist. Però què hi farem! Si els bons costums queden salvats, i l’ànima de tots i cada un dels subscriptors de Raixa –jo y compris– a recer de qualsevol indecorosa pertorbació, donaré per ben fetes les supressions. Em resigne, doncs...». Un xic de sarcasme fusterià és bo per donar humor als talls. Crec que aquesta part m’ha tocat amb càrregues de profunditat, perquè m’ha fet retornar als temps del lliberticidi, que ens mutilà tantes de possibilitats, que ens va fer perdre tant de temps, que ens va castrar tantes d’idees, pràctiques i potencialitats. Fuster no s’atura de voler fer entendre allò que sap que és: un ciutadà dels Països Catalans i proposa als Moll dues idees de llibres que segueixen el seu sobre poesia i el d’en Cirici sobre pintura: *La música catalana* i *L’economia catalana*, en serien els títols. I afegeix: «I potser no una història com els altres llibres, sinó un panorama actual que abraçi tots els Països Catalans».

Volgut Lector d’aquests comentaris. Vaig fuit, vaig amb presses i corregudes, per raons de temps i de feina i de la revista que em demana aquest text amb urgència. No podré dir el que també m’afectà veure que un altre llibre de Fuster per a «Raixa», *Judicis finals*, fa arrufar el nas a Aina i fa dir a Francesc de B. Moll que certs judicis li semblen «totalment desorbitats» i «hi ha mitja dotzena d’aforismes que jo no publicaria sense repugnància». Hi ha un dels judicis maleïts que, malgrat la manca de temps, voldria reproduir *in extenso*, perquè crec que conserva molta d’aquella irradiació fusteriana sulfúrica i prodigiosa tan necessària en la cultura catalana handicapada sempre de debats i crítiques fondes. Escolta, Lector, la meravella: «Un càlcul estadístic, bastant perfecte, fet sobre la massa total de la literatura catalana produïda d’ençà de la Renaixença, em dóna per resultat que, quant a la temàtica, / a) el 60 per 100 és una glossa més o menys acadèmica d’aquells versos de Verdaguer que diuen: / Tot sia per vós, / Jesuset dolcíssim; / tot sia per vós, / Jesús amorós; / b) un 30 per cent tracta de l’Empordà; i / c) el 10 per cent restant s’ocupa dels temes habituals en qualsevol literatura civilitzada». Felïçment el judici es va salvar i Moll li comenta: «Ja veureu que hem respectat el vostre interès a fer-hi figurar aquella “humorada” del Jesuset dolcíssim... [...] Ací no som dictadors, malgrat la mala fama de tals que atribuïu als editors». Stop! Com pots veure, Lector, el llibre mostra les interioritats d’una relació autor-editor-amic en uns temps bestials que feien que unes persones tan sàvies i magnífiques, fora de tota sospita d’intentar treure llibertats als escriptors, com n’Aina i el pare Moll, s’haguessin de con-

vertir en censors per mor d'una societat corrompuda, amarada de pors, de rencors i dominantment carca. He d'anar per feina perquè em demanen aquest article a les totes. Esquematitzaré. Les 21 cartes de Fuster amb Llompart són de dos col·legues que es respecten, s'admoren i lluiten a la mateixa trinxera cultural. M'agrada aquesta confiança de Fuster cap al poeta quan, en una carta on parlen del llibre *Babels i Babilònies*, número 89 de «Raixa», que ha de sortir per la Festa del Llibre del 1972 i que per les presses (sempre el mateix problema!) Fuster no podrà veure galrades, aquest li diu: «Deixo les correccions al teu arbitri. Esmenam allò que creguis que cal esmenar, en matèria de llengua. Ja saps quin és el meu criteri: un to "neutre", sense excessos acadèmics, ni velleïtats locals. "Una cosa que estiga bé", com diem ací». La darrera part és la correspondència de Fuster amb el savi Joan Coromines. M'ha emocionat l'amor que li professa Coromines als textos fusterians i els estímuls que li dona amb frases que segur que el carregaren amb milers de cavalls de força. La primera carta de Coromines ja li alaba uns articles publicats a la revista de l'exili mexicà *Pont Blau* i li diu meravelles de *El descrèdit de la relitat*: «La meua felicitació més viva per aquest assaig, que em vaig empassar com bresques fa tres mesos». A les cartes de Coromines m'ha fet molta de gràcia aquest desig, que no arriba mai, a tenir una conversa amb Fuster «per afers que ens interessin a vós, a mi i al país». Aquestes cartes m'han fet saber el desconeixement en què tinc al pare de Coromines, Pere Coromines, que només he llegit en les nombroses cites del *Diccionari crític etimològic de la llengua catalana* i que m'ha fet llegiguera, especialment els

poemes «massa eròtics, o massa virulentament epigramàtics». La defensa de Coromines perquè donassin el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Josep Pla, també diu molt d'ell. Finalment el llibre es clou amb un apèndix en què hi ha un text fusterià sobre el centenari de Mossèn Alcover que és una lliçó magistral que he rellegit i subratllat amb passió: quina lucidesa! quina justesa! quina claredat! quina lluminària! «*El Coromines*» *Historia de las palabras* és un text magnífic i un cant al mestre i *Las islas con su voz* un altre cant als treballs magnífics del filòleg i editor Moll, de Llompart, i dels nombrosos escriptors mallorquins: de Marià Aguiló a Miquel Bauçà. Com a lector fervent vull donar les gràcies a Antoni Furió, que ha dirigit l'edició i ha fet un emmarcador proemi. A Josep Ferrer, Joan Pujadas i Joan Ferrer, que han preparat el volum amb perfecta cura, detalladíssima i difícil contextualització de noms i fets, i ens han donat un pràctica introducció. I, també, a l'amiga Aina Moll, que a més a més de deixar les seves cartes i del seu pare, ha escrit un llarg i clar pròleg que ens ajuda a veure les clars i les fosques d'uns temps difícils. Llegir aquesta correspondència és entrar en la memòria històrica més necessària que mai en un temps en què ataquen els feixismes i les amnèsies. I, ataquen, cal dir-ho fort i català, per molts de cantons a la llengua i cultura catalanes. Llegir i rellegir aquest llibre és una vacuna i un estímul. □